

The Role of Women in Strengthening Family Resilience During Wartime and Social Pressures: With a Focus on the Ramadan War

Hakimeh Ehsani

Ph.D. Candidate, History of Islamic, University of Religions and Denominations, Qom, Iran
Email :h.ehsani94@gmail.com

Abstract

In the Islamic system, woman, with her vital role in affection, education, and wisdom, is a key factor in strengthening family resilience, particularly in critical conditions such as war. The significance of this role is amplified by the psychological, economic, and social pressures of the Ramadan War. The main question is how women, relying on religious and spiritual values, can preserve family cohesion and stability under war and crisis. This article aims to elucidate women's role in enhancing family resilience during wartime, specifically the Ramadan War. Using a descriptive-analytical method and library resources, findings show that women through commitment to the Guardianship of the Jurist, fostering a spirit of martyrdom, patience, narrating war experiences, nurturing the next generation, and social participation play a significant role in reinforcing hope, reducing anxiety, and establishing psychological security among family members, thereby increasing family resilience in wartime.

Keywords: Family Resilience, Ramadan War, Critical Conditions, Women's Role, Spirituality, Guardianship of the Jurist

دور المرأة في تعزيز صمود الأسرة في ظل الحرب والضغط الاجتماعي مع التركيز على حرب رمضان

حكيمة إحساني

طالبة دكتوراه في تاريخ الإسلام، جامعة الأديان والمذاهب، قم، إيران

البريد الإلكتروني: h.ehsani94@gmail.com

الملخص

في النظام الإسلامي، تُعد المرأة، بدورها الحيوي في المحبة والتربية والتعقل، عاملاً رئيسياً في تعزيز صمود الأسرة، لا سيما في الظروف الحرجة كالحرب. وتتضاعف أهمية هذا الدور عند مواجهة الضغوط النفسية والاقتصادية والاجتماعية الناجمة عن حرب رمضان. وتتمثل الإشكالية الرئيسية لهذا البحث في كيفية تمكّن المرأة، بالاعتماد على القيم الدينية والروحية، من الإسهام في الحفاظ على تماسك الأسرة واستقرارها في ظروف الحرب والأزمات. ويهدف المقال إلى تبين الأبعاد المختلفة لدور المرأة في تقوية صمود الأسرة في زمن الحرب، وبخاصة حرب رمضان. وباستخدام المنهج الوصفي-التحليلي والاعتماد على المصادر المكتبية، تكشف النتائج أن المرأة، من خلال التزامها بولاية الفقيه، وتعزيز روح الشهادة، والصبر والمثابرة، والسرد ونقل تجارب الحرب، وتربية الجيل القادم، والمشاركة الاجتماعية، تؤدي دوراً مهماً في تعزيز روح الأمل، والحد من القلق، وإرساء الأمن النفسي لدى أفراد الأسرة، وبذلك تسهم إسهاماً كبيراً في زيادة صمود الأسرة في ظروف الحرب.

الكلمات المفتاحية: صمود الأسرة، حرب رمضان، الظروف الحرجة، دور المرأة، الروحانية والالتزام بولاية الفقيه

نقش زنان در تقویت تاب‌آوری خانواده در شرایط جنگ و فشارهای اجتماعی با تأکید بر جنگ رمضان

حکیمه احسانی

دانشجوی دکتری، تاریخ اسلام دانشگاه ادیان مذاهب اسلامی، قم، ایران

Email: dh.ehsani94@gmail.com

چکیده

در نظام اسلامی، زن با نقش حیاتی در محبت، تربیت و خردورزی، از عوامل اصلی تقویت تاب‌آوری خانواده، به‌ویژه در شرایط بحرانی مانند جنگ، به‌شمار می‌آید. اهمیت این نقش در مواجهه با فشارهای روانی، اقتصادی و اجتماعی ناشی از جنگ رمضان دوچندان می‌شود. مسئله اصلی این پژوهش آن است که زنان چگونه در شرایط جنگ و بحران، با تکیه بر ارزش‌های دینی و معنوی، می‌توانند در حفظ انسجام و پایداری خانواده نقش‌آفرینی کنند. هدف نوشتار حاضر، تبیین ابعاد مختلف نقش زنان در تقویت تاب‌آوری خانواده در شرایط جنگ، به‌ویژه جنگ رمضان است. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای انجام شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که زنان با تکیه بر ولایت‌مداری، تقویت روحیه شهادت‌طلبی، صبر و استقامت، روایتگری و انتقال تجربه‌های جنگ، تربیت نسل آینده و مشارکت اجتماعی، نقش مهمی در تقویت روحیه امید، کاهش اضطراب و ایجاد امنیت روانی در میان اعضای خانواده ایفا می‌کنند و از این طریق به افزایش تاب‌آوری خانواده در شرایط جنگ کمک می‌کنند.

کلیدواژگان: تاب‌آوری خانواده، جنگ رمضان، شرایط بحرانی، نقش زن، معنویت و ولایت‌مداری

مقدمه

خانواده، بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی، همواره در معرض پیامدهای بحران‌هایی مانند: جنگ یا بلایای طبیعی قرار دارد. در چنین شرایطی، تاب‌آوری خانواده نقش تعیین‌کننده در سلامت روانی اعضا و حفظ کانون خانواده دارد. شناخت عوامل مؤثر بر تاب‌آوری مستلزم توجه به نقش‌های کلیدی اعضای خانواده، به‌ویژه زن است؛ زیرا زنان به دلیل جایگاه محوری در مدیریت خانه، حمایت عاطفی، تربیت فرزندان و پاسداری از ارزش‌های خانوادگی، سهم ویژه‌ای در فرآیند سازگاری با بحران‌ها را دارند. هرچند دنیای غرب این نقش را تضعیف کرده و در مواردی نادیده گرفته است (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ج ۵، ص ۲۷۷). به نظر می‌رسد این نقش مؤثر زنان در شرایط کنونی جنگ رمضان نیز کمتر به صورت مستقل مورد توجه است. هدف نوشتار حاضر، تبیین ابعاد مختلف نقش زنان در تقویت تاب‌آوری خانواده در شرایط جنگ است و پرسش اصلی آن است که زنان در مواجهه با بحران‌های جنگی چه نقش‌هایی در پایداری خانواده ایفا می‌کنند و این نقش‌ها چگونه به تقویت تاب‌آوری منجر می‌شود.

الف. نقش‌های زنان در تقویت تاب‌آوری خانواده

شخصیت و تعدد مسئولیت‌های زن در محیط خانواده، سبب شده تا در مواجهه با ناگواری‌ها، مشکلات و بحران‌ها تاب‌آوری متفاوت تری نسبت به دیگر اعضای خانواده از خود نشان دهد و سبب پایداری و دوام خانواده و اثربخشی

آنان در جامعه گردد.

۱. تاب‌آوری در پرتو ولایت‌مداری

در بحبوحه جنگ و فشارهای روانی ناشی از آن، زنان ذیل نگرش ولایت‌مداری، نقش کلیدی در حفظ انسجام و ثبات خانواده ایفا می‌کنند. آن‌ها با مدیریت بحران‌های عاطفی، تأمین نیازهای روحی اعضای خانواده، به مثابه ستون فقرات تاب‌آوری عمل می‌کنند. شناخت جایگاه «ولایت فقیه» به زنان این امکان را می‌دهد که با اتکا به یک چارچوب ارزشی و معنایی مستحکم، از توانایی‌های خود برای مقاومت در شرایط سخت بهره‌گیرند. حضرت فاطمه علیها السلام برترین الگوی ولایت‌مداری و دفاع از ولایت است. ایشان با دفاع از ولایت، باعث شد غافلین را از خواب غفلت بیدار کند و با این شجاعت، اسوه و الگویی برای تمام بانوان شود (حسینی، ۱۳۸۱، ص ۳۸). در جنگ رمضان، زنان با تأسی از حضرت فاطمه علیها السلام باید چنین نگرشی به مسئله جنگ داشته باشند تا در مواجهه با تهدیدات نظام اسلامی و توطئه منافقان و دشمنان که با به شهادت رساندن مقام معظم رهبری، فرماندهان و مردم شریف ایران، به دنبال تضعیف جامعه اسلامی هستند، عزم راسخ خود را در دفاع از ارزش‌ها و ولایت فقیه نشان داده و ضمن توجه به بیانات رهبری معظم انقلاب، وحدت بین اعضای خانواده را حفظ نموده و همراه با آحاد جامعه برای پشتیبانی از رزمندگان اسلام در تجمعات و صحنه‌های انقلابی حضور یابند.

۲. تقویت روحیه شهادت طلبی

جنگ رمضان، کلیشه‌های رایج درباره ضعف و نقش انفعالی زنان را به چالش کشید. زنان در این دوره، با پذیرش مسئولیت‌های چندوجهی، از نقش سنتی خود فراتر رفته‌اند. توانایی زنان در سازگاری با شرایط متغیر، مدیریت منابع محدود و حفظ آرامش نسبی در خانواده، بنیان‌های تاب‌آوری روانی-اجتماعی را تقویت کرد. مفهوم شهادت در دوران جنگ رمضان، از یک گزاره دینی به یک آرمان اجتماعی و خانوادگی ارتقاء یافت و بسیاری از زنان، شهادت را اوج سعادت و کمال روحی تلقی می‌کنند و در دعاها و نیایش‌های خود، این فضیلت را طلب می‌نمایند. البته این روحیه در زمان دفاع مقدس ۸ ساله نیز وجود داشت تا بدان جا که «زنان بسیاری از امام امت (ره) می‌خواستند که برایشان دعا کنند تا به آرزوی شهادت و فیض عظیم آن نایل آیند» (امام خمینی، ۱۳۶۱، ج ۹، ص ۳۴۲). این روحیه، صرفاً جنبه فردی و محدود ندارد؛ بلکه از طریق الگوسازی و تشویق، به یک گفتمان عمومی تبدیل شده است. این وضعیت، نوعی لبیک به توصیه امام راحل است که فرمودند: «همان طور که مردان باید در امور سیاسی دخالت کنند و جامعه خود را حراست کنند، زنان هم باید مداخله کنند و جامعه را حفظ نمایند» (راجی و خاتمی، ۱۳۹۷، ص ۲۸). جنگ رمضان، نمونه برجسته‌ای از توانمندی زنان در حفظ تاب‌آوری خانوادگی و تقویت گفتمان شهادت طلبی است. زنان در این دوره، با تلفیقی از صلابت، فداکاری و مدیریت خردمندانه، نقش معماران پایداری خانواده و حاملان اصلی آرمان‌های معنوی جامعه را ایفا

می‌نمایند و ریشه شهادت طلبی را در عمق و جان فرزندان خویش به وجود می‌آوردند.

۳. روایت‌گری

حضور زنان در این میدان نشان می‌دهد که بحران، فقط یک چالش نیست، بلکه فرصتی برای رشد، تحول و ظهور قهرمانان واقعی است. در جنگ تحمیلی زنان با نگارش نامه‌های احساسی، با دانش و قلم خود حوادث جنگ را در تاریخ ثبت می‌کنند. در قرآن کریم آمده است: «وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ؛ وَدِرَاهِمَ خُذُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ». این جهاد از لحاظ فقهی جهاد دفاعی و جهاد ابتدایی است (توبه، آیه ۲۰). طبق روایتی امام علی علیه السلام فرمود: «جهاد بر سه قسم است، با دست، با زبان و با دل» (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۵، ص ۵۹، ح ۱۴). در دل هر زن، نیرویی وجود دارد که فراتر از کتاب‌های آموزشی و سیستم‌های مدیریتی، مقالات و مطالعات حوزوی و دانشگاهی است؛ نیرویی سرشار از عشق و اراده و مهربانی بیکران که آنها را قادر می‌سازد تا در لحظات حساس امیدبخش جامعه و فرمانده غیررسمی بحران باشند. زن پیش از بحران، حین آن و پس از آن از قدرتی زندگی‌بخش و سرشار از التیام و بازآفرینی است که در دل هر مصیبت و طوفانی با صدای آرام و استوار خود، داستانی جاودانه از امید و پیروزی می‌نویسند. زنان مسلمان با الگواز حضرت زینب علیها السلام که در مسجد کوفه، مجلس درس تفسیر قرآن و احکام برقرار کرده بود (ابوالفرج الاصفهانی، ۱۴۰۸ ق، ص ۹۵).

در جنگ رمضان نیز زنان با رفتار و کنش اجتماعی و با روایت صحیح و اثربخش از حوادث جنگ، نوعی از تاب‌آوری را به فرزندان خود و نسل‌های آینده انتقال می‌دهند.

۴. صبر و استقامت

تاریخ اسلام با نام سمیه رضی الله عنها، مادر عمار یاسر، عجین شده است؛ زنی که در راه عقیده و دفاع از توحید، در برابر شکنجه‌های بی‌رحمانه مشرکان ایستاد. او الگویی از «صبر مومنانه» است؛ نوعی از استقامت مبتنی بر باور عمیق و پذیرش آگاهانه رنج در راه هدف والا است. در هر حادثه‌ای از دست دادن عزیزان، سخت‌ترین آزمون برای هراسان است. مادران و همسران شهدا در دوران جنگ، با اقتدا به چنین الگوهایی، توانستند حماسه صبرا در شهادت همسران و فرزندان خود رقم بزنند. این صبر، از فهم عمیق از هدف و ایثار سرچشمه می‌گیرد؛ درکی که شهادت را نه پایان، بلکه قربانی در راه عشق و پیوستن به معبود معنا می‌کند. نام‌گذاری مادر به امّ این است مادر اساس و اصل فرزندان در خانواده و پناهگاه فرزندان در زمان حوادث است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۸، ص ۱۰۱). در جنگ رمضان، همسرانی بودند که برای بازگشت عزیزانشان ثانیه‌شماری می‌کردند؛ خانواده‌های دریابانان ارتش ناودنا که در حمله متجاوزانه آمریکا و اسرائیل، مظلومانه مورد حمله قرار گرفتند و عزیزان‌شان شهید شدند، فقط با صبر مادرانه توانستند از این آزمون الهی سربلند بیرون آیند و سبب فخر زنان مسلمان گردند.

۵. تربیت نسل آینده

مهم‌ترین نقشی که اسلام برعهده زن قرار داده و او می‌تواند زیربنای ساخت یک تمدن نوین اسلامی را تضمین کند، نقش تربیتی است. در واقع نقش مادری، همان تربیت نسل والایی با بهره‌گیری از آداب و دستورات دینی است و یک زن، وقتی مادر می‌شود، در کنار همه مسئولیت‌هایی که تاکنون در خانه داشته، وظایف مادری را نیز انجام می‌دهد. برخورد مادر با فرزند، اولین محرکی است که زمینه‌های رشد اجتماعی را در کودک ایجاد می‌کند و در دراز مدت آثار روانی خود را در او باقی می‌گذارد (منوریان، ۱۳۹۷، ص ۲۶). امام علیه السلام نیز تأکید دارند که سعادت و شقاوت کشورها بسته به وجود زن است. زن با تربیت صحیح خودش، انسان درست می‌کند و با تربیت صحیح خودش، کشور را آباد می‌کند (امام خمینی، ۱۳۶۱، ج ۱۳، ص ۲۱۹). زن می‌تواند به تربیت نسل متعهد، دین‌دار و موفق به اهداف و کارکردهای ترسیم شده برای یک اجتماع کارآمد کمک کند.

الگوی رفتاری زن در پرورش فرزندان نقش ویژه‌ای در ارتباطات اجتماعی دارد. فرزندان بیشتر از هر کس با مادر در تماس هستند و مفاهیم مذهبی را از او می‌آموزند و او را الگوی خود قرار می‌دهند. مادر باید با فرزند همراه شود و با او در فضاهای علمی و معنوی همچون: مجالس دینی، عزاداری، دیدار با شخصیت‌های علمی و معنوی شرکت کند. مادر است که فرهنگ معرفت و تمدن و ویژگی‌های اخلاقی یک قوم را با جسم و روح و اخلاق و رفتار خود به فرزند خود منتقل می‌کند (احمدی، ۱۳۹۹، ص ۱۶۳-۱۸۷). زنان، با کلام دلنشین و نگاه

پرامیدشان، فرزندان خود را از گزند ناامیدی مصون می‌دارند و وجه دیگری از تاب آوری و امید را در کانون خانواده زنده نگه می‌دارند و روحیه‌ای سرشار از اعتماد به آینده را در آنان می‌پرورانند (نوری، ۱۳۸۷، ص ۱۴۳).

۶. مشارکت اجتماعی و اقتصادی

جنگ تبوک، آینه‌ای تمام‌نما از مشارکت اجتماعی و رفتارهای نوع‌دوستانه زنان در صدر اسلام است. در شرایطی که دشواری راه، دوری مسافت و رویارویی با امپراتوری روم، نیازمند پشتیبانی گسترده بود، زنان مسلمان با ایثاری کم‌نظیر، نقشی حیاتی ایفا کردند. آنان با جمع‌آوری و اهداء تمام دارایی‌های خود، از زیورآلات گرفته تا کمک‌های نقدی، پشتیبان قوی برای مجاهدان فراهم آوردند و به فرمان رهبر خویش؛ رسول الله ﷺ لبیک گفتند (ریاحی، ۱۳۹۶، ص ۱۴). این مشارکت‌ها، گاه چنان از سراخلاص بود که حتی خانواده‌ها نیز از آن بی‌خبر می‌ماندند و تنها پس از شهادت یا به واسطه دیگران، این ایثارگری‌ها آشکار می‌شد. در دوران دفاع مقدس نیز زنان ایران اسلامی با حضور در فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی، اهداء ارثیه و جواهرات، به دفاع از اسلام کمر همت بسته بودند. علاوه بر این، مجالس دعا، نیایش، قرائت قرآن، که توسط زنان با خلوص نیت برگزار می‌شد، روحیه رزمندگان را تقویت کرده و برای شفای جانبازان یاری‌گر بود. در مراکز کمک‌رسانی، زنان با جمع‌آوری و بسته‌بندی کمک‌های مردمی، با سرعتی شگفت‌انگیز، فرماندهان را به تحسین وامی‌داشتند. این مشارکت فعالانه

و خالصانه، فراتر از هر پاداش دنیوی است. در جنگ رمضان نیز شاهد هستیم که بانوان فهیم با جمع‌آوری کمک‌های مردمی، تهیه پوشاک دست‌دوز و بافتنی، و آماده‌سازی مواد خوراکی، قلب مجاهدان عرصه میدان را سرشار از امید به پیروزی و نصرت الهی می‌کنند. حضور زنان در صحنه‌های پشتیبانی جبهه امروز؛ حضور در خیابان‌ها، بسته‌بندی مواد غذایی، امدادگری، جمع‌آوری کمک، مشارکت در فعالیت‌های فرهنگی و رسانه‌ای، و حتی حضور نمادین در تجمعات، نشان‌دهنده نقش فعال و اراده جمعی آنان است. این مشارکت‌ها، نه تنها به جبهه نظامی کمک می‌کند، بلکه به حفظ روحیه خانواده‌ها و کل جامعه یاری می‌رساند (نوری، ۱۴۰۸، ص ۲۰۸). این نوع نقش‌آفرینی، جنگ را از یک درگیری صرفاً نظامی به یک پدیده اجتماعی، فرهنگی و عاطفی بدل می‌کند و مقاومت را به جریانی پویا و مستمر در جامعه تبدیل می‌نماید.

نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که زنان، با اتکا به مجموعه‌ای از نقش‌ها، ارزش‌ها و راهبردهای رفتاری، نقشی محوری در تقویت و حفظ تاب‌آوری خانواده در مواجهه با شرایط بحرانی جنگ، به‌ویژه جنگ رمضان، ایفا می‌کنند. پابندی به ولایت‌مداری، انسجام درونی، روحیه ایثار، صبر جمیل و استقامت، به حفظ آرامش خانواده و نقش‌آفرینی مؤثر آنان در جامعه منجر خواهد شد. روایت‌گری و انتقال ارزش‌ها، بستری را برای حفظ هویت، معنابخشی به تجربیات و تربیت

نسلی مقاوم فراهم می‌سازد. توانایی زنان در ایجاد امید و امنیت روانی از طریق اطمینان بخشی به امداد الهی و ابراز محبت، نقش مستقیمی در پیشگیری از ناامیدی و حفظ سلامت روان اعضای خانواده دارد. زن در شرایط جنگ، نه تنها یک عضومنفعلی؛ بلکه عامل فعال در ایجاد و حفظ تاب‌آوری خانواده است. درک عمیق‌تر این نقش‌ها، به ارتقاء جایگاه و درک عمومی از اهمیت نقش زنان در حفظ سلامت و پایداری بنیان خانواده در تمامی شرایط، ضروری است.

منابع و مآخذ

قرآن

۱. ابوالفرج الإصفهانی، علی بن حسین (۱۴۰۸). مقاتل الطالبیین. بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
۲. خاتمی، محمدرضا، و راجی، محمدحسین (۱۳۹۷). صعود چهل ساله. مشهد: معاونت تبلیغات اسلامی آستان قدس رضوی.
۳. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷). الکافی. تهران: دارالکتب الإسلامیه.
۴. خمینی، روح‌الله (۱۳۶۱). صحیفه نور. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته‌الله.
۵. ریاحی، وحید (۱۳۹۶). مدیریت بحران. تهران: انتشارات آکادمیک.
۶. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۸). زهرا علیها السلام برترین بانوی جهان. قم: انتشارات سرور.
۷. مصباح‌یزدی، محمدتقی (۱۳۹۱). پرسش‌ها و پاسخ‌ها. ج ۱، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
۸. نوری، میرزا حسین (۱۴۰۸). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل. بیروت: مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام.
۹. احمدی، خدابخش (۱۳۹۹). مفهوم‌سازی کاربردی صبر در شرایط بحرانی، مطالعات اسلامی و روانشناسی، ۴ (۲۷)، ۱۶۳-۱۸۷.
۱۰. حسینی، سید جواد (۱۳۸۱). در جستجوی استناد به حدیث غدیر در

- کلمات نورانی فاطمه زهرا علیها السلام. مجله مبلغان، ۳۸.
۱۱. منوریان، عباس، وامیری، مجتبی، و مهریکلی، سیمین (۱۳۹۷).
شناسایی مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی محلات آسیب‌پذیر و دارای بافت فرسوده
در مواجهه با حوادث طبیعی، نشریه مطالعات مدیریت شهری، پیاپی ۳۴، ۲۶.
۱۲. نوری، نجیب‌الله (۱۳۷۸). بررسی پایه‌های روانشناختی و نشانگان صبر در
قرآن. مجله روانشناسی و دین، ۱(۴)، ۲۰۸.